

ÂŞIK PAŞA’NIN GARİB-NÂMESİNDE SAYI SEMBOLİZMİ “ÜÇ SAYISI”

Süleyman SOLMAZ¹

Muazzez ÇETİN²

ÖZET

1272 yılında Kırşehir’de doğan Âşık Paşa, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu’da gelişen dîni ve tasavvufî edebiyatın öncüsü olmuştur. Müellifin, 730 (1329-1330) yılında yazdığı ve 10. 613 beyitten oluşan Garib-nâme adlı mesnevîsi devrin inancının, ilminin Âşık Paşa’nın deyimiyle kendi hayat tecrübesinin yansıması olmasıyla edebiyatımızda önem taşıyan edebî ürünlerdendir. Eser 10 bâbdan ve her bâb içinde yer alan 10 kıssadan oluşur. Eserde, yazarın sayılara yüklediği anlamlar dikkate değerdir. Mesnevî içerisinde yer alan “1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 40, 70, 72, 100, 1000” sayıları tasavvuf ve inanç çerçevesinde detaylı bir şekilde işlenmektedir.

Bu çalışmada Garib-nâme’de yer alan üç sayısı ve bu sayı üzerine atfedilen inanç unsurları mesnevîye bağlı kalınarak incelenmeye çalışılacaktır. Mesnevîde anlatılan on kıssa tek tek incelenerek Âşık Paşa’nın üç sayısı etrafında oluşturduğu inanç sistemi şairin mesnevîde yer alan beyitlerden örnekler verilerek açıklanacaktır. Üç sayısının yer aldığı kıssalarda geçen diğer sayılara da yüzeysel bir şekilde temas edilecektir.

Çalışmanın sonunda ise ulaşılan temel sonuçlar her kıssa için oluşturulmuş birer tablo ile gösterilmeye çalışılacak, üç sayısının diğer toplumlar ve onların inanç ve davranışlarındaki önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Paşa, Garib-nâme, üç, sayı, sembol, inanç.

¹ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ssolmaz@pau.edu.tr

² Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, muazzez_cetin91@hotmail.com

NUMBER SYMBOLISM OF ÂŞIK PASHA IN HIS GARİB-NÂME "NUMBER THREE"

ABSTRACT

Âşık Pasha, who was born in the city of Kırşehir in 1272, has been the pioneer of religious and mystical literature that developed in Anatolia in the 13th and 14th centuries. Mathnawi called Garib-nâme which was written by the author in 730 (1329-1330) and consisted of 10.613 couplets, is one of the important literary works in our literature of being the reflection of Âşık Pasha's life experience in his own words. The work consists of 10 chapters and 10 stories in each chapter. In the work, the meanings attributed by the author to the numbers are remarkable. The numbers "1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 40, 70, 72, 100, 1000" in mathnawi are studied in detail within the framework of sufism and belief.

In this study, it will be tried to examine the number of "three" in Garib-nâme and the belief elements attributed to this number by adhering to the mathnawi. The ten stories described in the mathnawi will be examined one by one and the belief system that Âşık Pasha has formed around the number of "three" will be explained by giving examples from the couplets in the mathnawi. Other numbers that take part in the stories that include the number of "three" will also be touched superficially.

All the end of the study, the main results achieved will be shown with a table created for each story, the importance of number of "three" in order societies and their beliefs and behaviour will be discussed.

Keywords: *Âşık Pasha, Garib-nâme, three, number, symbol, belief.*

GİRİŞ

1. Âşık Paşa'nın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri³

1272 yılında Kırşehir civarındaki Arapkir'de doğan Âşık Paşa'nın asıl adı Ali, mahlası da Âşık'tır. Babası Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiş olan Şeyh Baba İlyas'ın oğlu Muhlis Paşa'dır. Elvan Çelebi, Muhlis Paşa'nın irfan âleminin şahı olduğunu ve bütün âlimlerin ilim bakımından ona hayran kaldıklarını belirtmiş, gayb ilimlerine de vakıf olduğunu, kendisine bazı sırların açıldığını da zikretmiştir. Siyasi otoritenin halka zulmettiği devirleri gören Muhlis Paşa'nın hayatı mücadelelerle geçmiştir. 1274 yılında Kırşehir'de vefat eden Muhlis Paşa vefatından kısa bir süre önce babasının halifelerinden Şeyh Osman'ı ziyaret etmiş ve oğlu Âşık Paşa'yı ona emanet etmiştir. Böylelikle Âşık Paşa'nın ilk hocası Şeyh Osman olur ve Şeyh Osman'ın kızı ile evlenir. Bu evlilikten Süleyman ve Elvan adında iki oğlu olduğu rivayet edilir. Şeyh Osman onun tahsil ve terbiyesi ile ciddi şekilde ilgilenmiştir. Küçüklükten beri tarikat çevresinde bulunduğundan, zahirî ilimler yanında batinî ilimlerde de yetişmiştir. Arapça ve Farsça yanında Ermeni ve İbrani dillerini de öğrenen Âşık Paşa, hayata hikmet açısından bakan bir düşünürdür. Kendisinin de verdiği bilgilere göre Hızır'dan ledünnî ilmini tahsil etmiştir.

Oğlu Elvan Çelebi'nin Menâkıbu'l-Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye adlı eserinde bahsettiği üzere 13 Safer 733 (M. 3 Kasım 1332) tarihinde vefat etmiştir.

Âşık Paşa'da, Türkçe sevgisi önemli yer tutar. Bu itibarla Türkçecilik cereyanı içinde görülür. Farsçanın hâlâ etkili olduğu bir zamanda eserini Türkçe yazması, gramer fikrine yer vermesi, ortaya koyduğu eseri ile Türkçe bir âbide meydana getirmesi, hepsinden önemlisi bu eserde Türk dilinin kaidelerine uygun olarak pek çok kelime türetmesi ondaki dil şuurunun ne kadar derin, köklü ve canlı olduğunun bir delilidir.

Âşık Paşa'nın kaynaklarda, Garib-nâme, Fakr-nâme, Vaf-ı Hâl, Fürkat-nâme, Kimyâ Risâlesi, Elif-nâme, Risâle fî Beyânî's-Semâ', Şiirler adlı eserleri olduğu belirtilmektedir (Yavuz, 2000: XXVIII-LX).

³ - Âşık Paşa'nın Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri başlıklı bölüm Kemal Yavuz'un Âşık Paşa Garib-nâme I/1 adlı eserinden alınarak özetlenmiştir.

2. Garib-nâme⁴

Garib-nâme, Âşık Paşa'nın 1330 yılında kaleme aldığı mesnevî tarzındaki eseridir. Ortalama 12. 000 beyit olan ve Farsça bir ön söze sahip olan eser baştan sona kadar aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Sade bir Türkçe ile yazılmış olan eserde, ilâhî aşk, peygamber sevgisi, insanın yaratılış ve varlığının hikmeti, kişinin kendini bilmesi sonucu Tanrı'yı tanınması gibi konular işlenmektedir.

Elvan Çelebi, eserin Âşık Paşa'nın gönlüne sunulmuş bir kitap olduğunu, on bölümden meydana geldiğini; her bölümde kimi açık, kimi örtülü ibret ve hikmetler anlatan kıssalara yer verdiğini, bunların bazılarının ilim sırrı, bazılarının ilim nuru olduğunu, böylece kudret ilmini anlattığını, bu kitaptaki hakikatlerin ve inceliklerin anlatılmasında illerin ve dillerin bir olduklarını, görülmemiş şaşırtıcı hikmetlerin, çok bedî ve sanî sanatların bu eserde toplandığını, böylece cevherlerin bu hazinede bulunduğunu dile getirir.

On bölümden meydana gelen eserin her bölümünün ayrı ayrı on kıssaya yer vermesi ve bölümden bölüme genişleyerek, bir nizam içinde gittikçe açılması Garib-nâme'nin en dikkat çekici özelliğidir. Bu açıdan bakılınca eserdeki konular da birbiri ardınca açılıp genişlemektedir. Bölümleri takip edip her bölümü on ile çarptığımız takdirde Garib-nâme'nin en azından 550 konuyu işlediğini veya bu kadar mesele üzerinde durup açıklamalara yer verdiğini belirtmek gerekir (Yavuz, 2000: XLV-LX).

Eserde on bölüm olduğu gibi, her bölümde de on kıssa anlatılır. Her bölüm içindeki on kıssa o bâbın sayı başlığına uygun olarak anlatılmaktadır. On sayısının esas alındığı eserde, sâlik'in olgunlaşma süreci on adımda ortaya konmuş olur.

3. Garib-nâme'de Sayılar

İslamiyet'in kabulü ile Türkler, Arap-Fars-Hint kültür ve edebiyatı ile yakın temasta bulunmuşlardır. Klâsik edebiyat metinlerinde özellikle dinî-tasavvufî eserlerde bu kültürlerin yansımaları görülmektedir. Sayıların kullanılması yönünden bakacak olursak, Arapça ve Farsça sayıların bölüm başlıklarında sıkça tercih edilmiş olduğunu görürüz (Çelik, 2019: 69).

Âşık Paşa da Garib-nâme'de bölüm başlıklarında sayıları Arapça olarak kullanmış, metin içerisinde ise Türkçe karşılıklarına yer vermiştir. Eserde birden ona kadar olan sayıların yanında, on iki, on dört, yirmi, yirmi iki, otuz/otuz bin, kırk/kırk bin, altmış, yetmiş, yetmiş iki, doksan/doksan bin, yüz/yüz bin, üç yüz, üç yüz altmış, dört yüz kırk/dört yüz kırk dört, bin, on sekiz bin, yüz yirmi dört bin sayılarına da yer verildiği görülür.

⁴ - Garib-nâme başlıklı bölüm Kemal Yavuz'un Âşık Paşa Garib-nâme I/1 adlı eserinden alınarak özetlenmiştir.

Belirtilen sayı ile ilgili olan bâblarda anlatılan kıssalar, sayıların sembolize ettikleri anlamlar bakımından oldukça önemli bilgiler içermektedir.

4. Üç Sayısı ve Üç Sayısının Çeşitli Çağrışımları

Üç sayısı hem kültürümüzde hem de diğer kültürlerde çeşitli sembolik anlamlar içermektedir.

Yaşar Çoruhlu, "Türk Mitolojisinin Anahatları" adlı kitabında üç sayısının mitolojik olarak kazandığı anlamları dile getirmiştir. Üç sayısı, tasavvufi ruhun üç derece olarak sınıflandırılmasını (kötülüğe teşvik eden ruh, suçlayan ruh, huzurlu ruh) ifade eder. Üç sayısı, Şîilikteki Allah-Muhammed-Ali, Hristiyanlıktaki Baba-Oğul-Meryem üçlemesine karşılık gelir. Kimi Âlevî topluluklarında Güneş Muhammed, Ay Ali ve Zühre Fatma olarak görülür. Bektaşilikte erişilmesi gereken üç mertebe vardır (telkin-libas-ahadiyyet). Mevlevîlikte derviş adayı önce çile çeker, sonra post üzerinde üç gün bekleyip dervişliğe devam edip etmeyeceğine ilişkin karar verir, kararı değişmemişse üç gün sonra tennure giyer, beline kuşak (elif-i nemed) bağlanır, tennurenin üstüne destegül, başına da sikke giydirilir. Bundan sonra üç yıla yakın (binbir gün) çeşitli hizmetleri görür (Çoruhlu, 2002: 200).

Eski toplumlarda gök-yer-yeraltı üçlemesi kutsaldı. İnancımız da yine beden-can-ruh üçlemesi vardır. "Allah'ın hakkı üçtür" söylemi hâlâ dilimizde yaşamaktadır. Anadolu'da üç sayısı etrafında şekillenmiş çeşitli inançlar, gelenek ve görenekler vardır. Yatır ve türbe ziyaretlerinde çevresinde üç kez dönmek, üç defa okuyup üfleme, olumsuzları def etmek için tahtaya üç kez vurmak, isteklerin gerçekleşmesi için Fatih ile beraber üç ihlas okumak bu inancın yansımalarıdır. Yine halk anlatılarında üç sayısından yararlanılır (üç gün üç gece, üç bade içme, üç yay üç ok, gökten üç elma düşmesi, aşığın maşuğa kavuşmak için üç zorlu sınavdan geçmesi). Toplumumuzda çocuğa isim verilince adı üç gün kulağına fısıldanır, abdest alırken her uzuv üç kez yıkanır, tövbe üç kez tekrar edilir, üç aylar (Recep, Şaban, Ramazan) kutsal kabul edilir, evlilikte geline "Kabul ettin mi?" sorusu üç kez sorulur, gelinin beline kuşak üç kez sarıldıktan sonra bağlanır, kurban kesiminde vekâletin kime verildiği üç kez tekrarlanır, istiare uykusuna üç gece üst üste yatılır, muskalar genelde üçgen şeklinde yapılır, Ramazan ve Nevruz üç gün kutlanır, ateşin veya suyun üstünden üç kez atlanır. Üç sözcüğü ile oluşturulmuş "üç göç bir yangına bedeldir, ya üçle ya boşla, üç aşağı beş yukarı, üç buçuk atmak, üçe beşe bakmamak, üç gün yatak dördüncü gün toprak, üç nalla bir ata kalmak" gibi deyim ve atasözlerimiz de vardır. Klâsik edebiyatta bu üçleme âşık-maşuk-rakip şeklinde karşımıza çıkar (Bozkurt, 2012: 720-724).

GARİB-NÂME'DE ÜÇ SAYISI

Dinî-tasavvufî bir eser olan Garib-nâme'de sayılar derin ve etraflı bir şekilde işlenmiştir. Bu başlıkta üç sayısı, Kemal Yavuz'un Türk Dil Kurumu Yayınları'ndan dördüncü cilt olarak çıkan 10. 613 beyitlik Garib-nâme çevirisi ve tercümesi esas alınarak incelenecektir. Beyitlerden verilen örnekler cilt sayısı ve beyit numarası esas alınarak belirtilecektir.

Eserde üç sayısına üçüncü bölümde yer verilmiştir. Diğer bölümlerde olduğu gibi yine bu bölümde de on kısma anlatılmıştır:

Var-durur üçinçi bâbda yine on

Dâsitân çün Hâk buyurdu kâf u nûn (I /1: 1081)

Yüce Allah kün (ol) diye emrettiği için, üçüncü bölümde yine on kısma anlatılmıştır.

Bunları üç üç yaratdı Zü'l-celâl

Nitekim müstaqbil ü mâzî vü hâl (I /1: 1082)

O yücelikler sahibi olan Tanrı bunları gelecek, geçmiş ve içinde bulunduğumuz zaman olmak üzere üçer üçer yaratmıştır.

Âşık Paşa bu bölümde zaman kavramına değinmiş ve zamanı geçmiş, hâl ve gelecek olmak üzere üçe ayırmıştır.

Üçüncü bölümün birinci kıssası, insanın başlangıcını, sonunu ve cismâni yaşayışını anlatır ve insan ruhunun gökten inip geldiğini, neler kazanıp ne ile geri döndüğünü bildirir. Bu bölümde işlenen üç konu ezel (geçmiş), hâl (içinde bulunduğumuz zaman) ve istikbâl (gelecek)'dir. Âşık Paşa, bu kıssada önce ezel tasviri yapar insanoğlunun ezelde nasıl bir hâl üzere olduğunu anlatır:

İşid imdi biz ezelde ne-y-idük

Şöyle kim hiç eksügi yok bay-idük (I /1: 1093)

Ezelde ne olduğumuzu dinle; biz o zaman hiç ihtiyacı olmayan bir zengin idik.

Ezelde türlü nimetlere sahip olan insanoğlu serbest ve başıboş iken tuzağa düşmüş ve bu dünyaya indirilmiştir. Bu dünyaya indirilen insanoğlu burada türlü belâlarla karşılaşmıştır:

Çünkü şaldı bizi uşbu dünyaya

Bunda gelüben şataşduk ğuşşaya (I /1: 1103)

O bizi bu dünyaya indirdiği için; gelip burada türlü belâlarla karşılaştık.

Âşık Paşa, dünyanın sıkıntılarını anlattığı bölümde konuyla bağlantılı olan Tâhâ Suresi'nin 117. ayetini nakletmiştir:

"Felâ yuħricennekümâ mine'l-cenneti feteşķâ (Sakin sizi cennetten çıkarmasın sonra güçlüğe uğrarsınız.) Tâhâ 20/117"

İlgili ayetin olduğu kısımlarda Cennet'te türlü nimetler içerisindeyken Dünya'ya gönderilen Hz. Âdem'den bahsedilmiştir. Verilen ayet Âşık Paşa'nın ezel ve bu dünya hakkında anlattıklarını destekler niteliktedir.

Bu dünya anlatıldıktan sonra gelecek hakkında bilgiler verilmiştir. Dünyada yaşadığımız her şey biz insanlar için şerbettir; kimisi lütuf kimisi ise ikazdır. Ancak ahirette herkes yaptığı amellerin karşılığını bulacaktır:

Kim niye lâyıķ-ısa iresidür

Bilmezüz kim bize ne viresidür (I /1: 1125)

Orada herkes lâyıķ olduğuna kavuşacak; bize ne vereceğini nasıl muamele edeceğini ise bilmiyoruz.

Bu üç zaman (geçmiş, hâl ve gelecek) anlatıldıktan sonra tekrar ezel tasviri yapılmıştır. Çünkü Âşık Paşa'nın savunduğu hayat tarzı ezelde yaşadığımızdır:

Dirilelüm ol ezel dirligini

Kim bilevüz pâdişâh birliğini (I /1: 1133)

Yine ezeldeki hayatı burada da yaşayalım ve yüce Tanrı'nın birliğini bilelim.

Ezeldeki yaşadığımız gibi bir hayat sürmemiz gerektiğine değinen Âşık Paşa, verdiği öğütlere uyulduğu takdirde bütün perdelerin açılıp sonsuz rahmete kavuşulacağını söylüyor. Yine bu noktada Âşık Paşa'nın bütün anlattıklarını toplayacak şekilde ve aynı konuda olan Kıyamet suresinin 22. ve 23. ayetleri delil olarak verilmiştir:

"Vücûhun yevmeizin nâdiratun ilâ rabbihâ nâzıratun (O gün bir kısım yüzler Rablerine bakarak mutlulukla parlıdayacaktır.) Kıyamet 75/22-23"

Üçüncü bölümün birinci kıssası, insanların ders alması yönünde verilen öğütler ve bir duâ cümlesiyle bitirilmiştir:

İy Hüdâyâ arı dirlik rûzı kıl

Arılarla bize birlik rûzı kıl (I /1: 1150)

Ey Allah'ım! Bize temiz bir hayat ile günahsız ve lekesiz insanlarla birlikte olmak nasip et.

Âşık Paşa, kıssaları anlatırken yeri geldikçe diğer sayılardan da faydalanmıştır. Bu bölümde ele alınan bir diğer sayı **yetmiş**dir. Cennet'te sahip olacağımız köşkler bu dünyanın yetmiş katı büyüklüğünde, yetmiş saray da ondan büyük olacaktır:

Degme bir köşk yitmiş uşbu dünyaca

Yitmiş anuñ gibi köşk andan uca (I /1: 1140)

Her bir köşk yetmiş bu dünya büyüklüğünde, onun gibi yetmiş saray da ondan daha büyük.

Üçüncü bölümün ikinci kıssası, insanoğlunun ömrünün üç döneme ayrılmasını anlatır. İnsan ömrü çocukluk dönemi, gençlik dönemi ve ihtiyarlık dönemi olmak üzere üç konaktan oluşur:

Âdemînüñ 'ömri üç menzil-durur

Degme bir menzilde bir mañfil durur (I /1: 1159)

İnsanın ömrü üç konaktan ibarettir ve her bir konakta bir mahfil vardır.

Bu kıssada Âşık Paşa, insan ömrünün bu üç döneminin hâlinin de görünüşünün de başka olduğuna değinerek üç dönemi anlatır:

Ol ki üç menzil didüm aña nedür

'Ömr içinde vaşf-ı hâlüñ nitedür (I /1: 1163)

Sana üç konaktan söz ettim, bunların ömür içindeki hallerinin niteliklerini dinle de nasıl olduğunu anla.

İnsan **çocukluk döneminde** kaygılanmaz, ölümü hatırlamaz ve ölüm korkusu taşımaz. Dünya nimetleri için kaygılanmadığı gibi, Cennet'te kavuşacağı ihsanlar için de sevinmez, dostu-düşmanı, küfrü-ımanı bilmez, ibadet etmez, Tanrı'nın emirlerinden habersiz yaşar. Bildiği bir tek anne babası olduğu için kendini güvende sanır. **Gençlik döneminde** ise, hayatı gaflet içindedir. Akli zevk ve eğlencede, yiyip içmededir, sevinç içindedir, kaygı ve tasa taşımaz, ağzında dünya nimetleri, dilinde dünya sözleri vardır, ölümü düşünmez, günahı sakınmaz. **Yaşlılık çağında** insan, güçten kuvvetten düşer, organları işlemez olur, dünyada rahattan çok zahmet çeker, yapacaklarını yapamadan arzusuna kavuşmadan bir gün ölüp gider.

Âşık Paşa, bu halleri anlattıktan sonra kişinin dünyaya ne için geldiğini unutmamasını, daha gençken kulluğunu yerine getirmesini, gençken tövbe etmesini, yaşlılığında da dünyayı bırakıp ibadet ve zikir ile Hakk'a bağlanmasını öğütler. Diğer bâbda olduğu gibi yine bir duâyla bölümü bitirir:

İy Hudâyâ topraga düşenleri

Raħmetüñle sen götürgil anları (I /1: 1225)

Ey Allah'ım! Toprak gibi olanları, rahmetinle sen tutup yücelt.

Üçüncü bölümün üçüncü kıssası, yaratılmış olan şeylerin üç kısım olduğunu anlatır; yokluktan yaratılan âlem, âlemde olan âdem, âdemden olan söz.

Üç nesene dünyada mevlûd-durur

Bir gözet bu söz ne ma'nî gösterür (I /1: 1237)

Dünyada mahlûk olarak üç şey (yokluk ülkesi, âlem, âdem) yaratılmıştır; bu sözün ne hikmet gösterdiğine bir dikkat et.

Kıssanın başında Zümer suresinin 73. ayetinden örnek verilmiştir (Zümer 39/73). Anlatılanlar bu ayetin tefsiri gibidir. Kıssaya göre âlemde evvel yaratılmış olan yokluk ülkesi idi. Arş, kürsî, yer, gök, levh, kalem ve bu âlemin hepsi o adam denilen yokluktan yaratılmıştır. Sonra âlemde açık bir şekilde insan yaratıldı, bütün organlar tamamlandıncâ Âdem'den güzel sözler duyuldu.

Bu noktada üç sayısının başka bir boyutuna değinilmiştir. Mitolojik olarak ele aldığımız, Orhun Abideleri'nde de söylenmiş olan gök-yer ve bunların ikisi arasındaki insanoğlu tasavvuru burada da işlenmiştir:

Hem sa'fd ü hem şağî vü hem şerîf

Cümle sûret bağladı zîşt ü latîf (I /1: 1248)

Çünkü cümle a'zalar oldu tamâm

Ɛogdı Âdem'den dağı görklü kelâm (I /1: 1249)

Bu vücut için ata gök, anne yer olduğuna göre insan; âlemin oğlu demektir. İnsanın babası gök, annesi yer olunca; âlemin oğludur.

Aslında bu bize pek de yabancı olmayan bir olgudur. Nitekim Orhun Yazıtlarında bu durum şu şekilde dile getirmiştir:

Üze kök tengri asra yağız yir kılınuğda ikin ara kişi oğlı kılınmış (Ergin, 2011:8-9).

Üstte mavi gök, altta yağız yer kılınuğda (yaratıldığında) ikisi arasında insanoğlu kılınmış (yaratılmış).

Âşık Paşa, bu kıssada hayvan ve bitkilerin ölümlü olduğunu, insan ile meleklerin ölmeyeceklerini söylerken "Müminler ölmezler onlar fanî muvakkat olan dünya evinden bakî ve ebedî olan ahiret evine göç ederler" hadis-i şerifini hatırlatmaktadır. İnsanların ölmeyeceğini Hakk'ın cemaline kavuşup Cennet'te kalacaklarını Bakara suresinin 82. ayeti ve Rahman suresinin 26-27. ayetleriyle açıklar:

*"Ulâ'ike aşhâbu'l-cenneti hüm fihâ hâlidûne (Cennet ehline gelince onlar orada sonsuz kalacaklardır.)
Bakara 2/82"*

"Küllü men Ŗaleyhâ fânin ve yebkâ vechu rabbike zü'l-celâli ve'l-ikrâmi (Yeryüzünde bulunanların hepsi fânîdir, azamet ve kerem sahibi olan Rabbinin zâtı ise bâkî kalır.) Rahman 55/26-27"

Evrenin yaratılışının verildiği kısımda **dört** sayısı önemlidir. Allah âlemin temelini dört şeyden oluşturmuştur, bunlar anâsır-ı erbaa/çehâr erkân/çehâr anâsır olarak bilinen; hâk ü bâd u nâr u âb'dır. Yani; âlemi ayakta tutan toprak, durmadan akan su, izin verince esen yel, ışıklandırılmış ateştir:

Dörd nesneden Hâk anuñ bünyâdını

Eyledi vü urdı 'âlem adını (I /1: 1265)

Birisi toprak-durur kâyim-makâm

Birisi sudur anuñ yorır müdâm (I /1: 1266)

Birisi yildür eser destûr-ıla

Birisi oddur münevver nûr-ıla (I /1: 1267)

Allah onun temelini dört şeyden kurdu ve ona âlem adını verdi. Biri ayakta tutan topraktır, diğeri durmadan akan sudur. Birisi izin verilince esen yel, öteki de nur ile ışıklandırılmış ateştir.

Allah bu dört unsurdan **dört** varlık yaratmıştır, biri yerden biten bitki, biri hayvan, biri söz anlayan insan bir diğeri de gece gündüz ibadet eden melektir (I /1: 1268-73). İnsanın aslı da **dört** varlık üzerine kuruludur. Vücut, akıl, nefis ve can insanı oluşturan unsurlardır:

Dört asıl nesne-durur âdem dañı

Uşbu naqşı kendüzüñde gör oñı (I /1: 1292)

Şûret ü nefis ü 'ağıldur cân-ıla

Dördi bir yirde bile insân-ıla (I /1: 1293)

Âdemin de aslı dört temel varlıktandır; bunu kendine bakarak gör ve oku. Vücut, nefis ve akıl, can ile dördü bir yerde olunca insan vardır.

Bu kıssada kullanılan bir diğçer sayı **yedidir**:

'Aklı gör ne re'y ü tedbîr dörüdür

Yidi iqlîm üzre hûkmin yöridür (I /1: 1298)

Aklın da ne şekilde fikr ettiğini ve aldığı tedbirlerle yedi iklimde hükmünü nasıl yürüttüğünü bir gör.

Doğru ve Türk toplumlarındaki inanışlara göre de; idaresi göklerden gelen dünya, yedi iklime (ülkeye) ayrılmıştır:

Birinci iklim: Hint diyarı

İkinci iklim: Çin diyarı

Üçüncü iklim: Türk diyarı

Dördüncü iklim: Horasan diyarı

Beşinci iklim: Mâveraünnehir diyarı

Altıncı iklim: Rum diyarı

Yedinci iklim: Bulgar diyarı (Bayat, 2007).

Ayrıca yedi sayısı üç sayısı ve dört sayısının toplamını ifade etmesi bakımından da manidardır. Tanrısal gücü ifade eden üç sayısı ile anâsır-ı erbaa'yı ifade eden dört sayısı birleşince yedi sayısını yani evrenin tümünü simgelemiştir.

Yine bu kıssada **dokuz** sayısına yer verilmiş, feleğin dokuz kat olduğuna değinilmiştir:

İlla cân insân u 'aql aklı melek

Bunlaruñçun urılupdur nüh felek (I /1: 1305)

Ancak can, insan, akıl ve melek için, bu dokuz felek yaratılmıştır.

Kıssada yer alan Tâhâ suresinin 55. ayetine göre de Âşık Paşa, akıl ve canın ölmeyeceğini nefis ve canın ise ölüp toprağa karışacağını söyler (Tâhâ 20/117). Âlem ve insan gibi sözün de aslı **dörttür**. Bunlar; nefes, ses, harf ve mânâdır:

Birisi anuñ nefesdür kıt-ı cân

Biri âvâzdur kim ol cânâ nişân (I /1: 1313)

Birisi ħarfdür kim ol cânâdan gelür

Birisi ma'nî olur k'ândan gelür (I /1: 1314)

Onun biri canın gıdası olan nefestir, biri cana nişan olan ses. Biri candan gelen harf, biri de ondan gelen mânâdır.

Belirtilen **dörtlülerin** ikisi kalıcı ikisi fânîdir. Melek ile insan bâkî, hayvan ile bitki ölümlüdür, vücut ve nefis ölümlü, akıl ve can kalıcıdır, nefes ve ses fânî, harf ve mânâ bâkîdir. Bu varlıkların cismi ölürse de canlarına ölüm yoktur. Bu düşünceler, Zümer suresinin 73. ayeti (Zümer 39/73) ve Âl-i İmrân suresinin 169. ayetiyle desteklenmiştir:

“ *Velâ taâsebenne'llezîne qutilû fisebîli'llâhi emvâten bel aâhyâ'un Øinde rabbihim yürzaqûn (Allah yolunda öldürülenleri ölü zannetmeyiniz, bilakis onlar diridirler ancak Rableri katında rızıklandırılıyorlar.) Âl-i imrân 3/169*”

Allah dostlarına ölüm olmadığını belirten Âşık Paşa bu bölümü de duâ ile bitirir:

Dôstlarından Hâq bizi ayırmasun

Dünya âhir tođru yoldan ırmasun (I /1: 1338)

Allah bizi sevdiklerinden ayırmasın ve hiçbir zaman doğru yoldan uzaklaştırmasın.

Üçüncü bölümün dördüncü kıssası, insan ruhunun üç merteye olduğunu anlatır; dünyada ve ahirette saadet verilenler, sıkıntı verilenler, saadet ve sıkıntı birlikte verilenler.

Ol ezelden üç gürûh geldi bu cân

Degmesinde bile geldi bir nişân (I /1: 1362)

Birisi devlet dutagelmiş-durur

Birisi miñnet ile çalmış-durur (I /1: 1363)

Birisinde devlet ü miñnet bile

Ol sebebden döndürür hâlden hâle (I /1: 1364)

Canlar ezelden üç bölük olarak gelip her biri bir işaretle görüldü. Bunlardan birisi kutluluk içinde gelip gitmiş; diğeri sıkıntıya düşmüş. Öteki sıkıntıya uğradığı gibi saadete de kavuşmuş; bu yüzden şekilden şekile girmiş.

Dünyaya saadet ve mutlulukla gelen hiçbir zaman bundan mahrum kalmaz, sıkıntı ile gelense ebedî miñnet içinde kalmıştır, her ikisinden hissesi olana ise doğru yolu gösterecek bir mürşit lazımdır, eğer doğru yolu gösteren biri olmazsa hedefe varmayıp yolda kalacaktır. İyiyi ve kötüyü ayıran akıl onlara yol gösterececektir. Yûnus suresinin 62. ayetinde de belirtildiği üzere bu dünyada ebedî mutluluğa erenler peygamber ve velîlerdir (Yûnus 10/62). Mutaffin suresinin 15. ayetinde de belirttiği üzere fitne çıkarıcılar, inkârcılar, doğru yolu kabul etmeyenler ise ebedî bir sıkıntı içinde olacaklardır (Mutaffin 83/15). Bu kıssa da bir duâ ile son bulmaktadır:

İy Çalap sen rûzı kııl kullaruña

Ol dükenmez hönı yoñsullaruña (I /1: 1402)

Ey Allah'ım! Sen o tükenmeyen sofranı yoksul ve muhtaç bütün kullarına nasip et.

Üçüncü bölümün beşinci kıssası, dünyada bulunan üç nesneyi anlatır; altın, gümüş ve para.

Dünyada üç dürlü nesne var-durur

Çamu nesneye bahâ bunlar-durur (I /1: 1414)

Bunlaruñla bulunur ne istese

Bunlaruñla alınur her bir nese (I /1: 1415)

Ol bahâ altun gümüñ ü pul-durur

Dünyada ni'met bulara kul-durur (I /1: 1416)

Dünyada bütün eşyaların değerini karşılayan üç şey vardır. İnsan her istediğine bunlarla ulaşır ve bütün nesnelere bunlarla ele geçer. O değer altın, gümüş ve paradır; bütün nimetler bunların yanında köle gibidir.

Bu kıssada öne çıkan sembolik unsur incidir. İnci çok değerlidir, para ve gümüş ile alınmaz. İnciye lââyık olan altındır. Bütün bu simgelerin insanda bir karşılığı vardır. Para dildir, gümüş vücuttur, altın da candır:

Pul dilüñdür hem gümüñ tendür 'ayân

Ol kızıl altun bilüñ cândur beyân (I /1: 1433)

Para dilin, gümüş vücudun, altın da canındır, bunu açıkça bilmen gerekir.

İnci canın istediği şeydir. Para ile incinin alınamadığı gibi dil ile de maksada ulaşamaz. Vücudun da maksadına ulaşması mümkün değildir. Kime gerçek sultan olarak Allah gerekse onun vermesi gereken candır. Âşığın Hakk'a sunacak canından başka bir şeyi yoktur diyen Âşık Paşa, bu bölümü de bir duâ ile sonlandırır:

İy kamu bî-çâreye feryâd-res

Bu kamu bî-çâreye feryâdres (I /1: 1452)

Ey bütün âcizlerin elinden tutan yüce Tanrı! Bu zavallı kuluna da imdat et.

Üçüncü bölümün altıncı kıssası, Necm suresinin 17. Ayetini (Necm 53/17) hatırlatarak insanda bulunan üç hasleti ve verilen bu hasletlerin kişide ayırıcı alâmet ve elbise olduğunu anlatır.

Allah'ın herkese vermediği ve herkesin ulaşamadığı üç haslet vardır. **Birincisi**, nefesine hükmetmeye gücü yetenlerdir. Bu kimseler nefisini köle etmişlerdir, kimseye kin beslemezler, haksızlık yapmazlar, utanılacak işleri işlemezler. Yûnus suresinin 62. ayetinde de belirtildiği gibi bu kimseler için korku ve tasa yoktur (Yûnus 10/62). **İkincisi**, nefisinden geçen kimsenin durumudur. Böyle kimseler, söylediklerini yapar, etrafındakileri doğru yola sevk ederler. **Üçüncüsü**, düşman okuna, silahına mâni olan kimselerin durumudur. Onlar, insanlar arasında fark gözetmezler, taraf tutmazlar. Bu üç hasletin bulunduğu kimseler saadet kazanmış ve ihsan sahibidirler, onlar Allah huyu ile huylanmış ve onlara üstünlükler bağışlanmıştır diyen Âşık Paşa, böyle kişilerle birlikte olmayı ve böyle yaşamının nasip olması için duâda bulunur:

İy Hudâvendâ Kerîmâ Hâlîkâ

Pâdişâhâ Kârsâzâ Râzîkâ (I /1: 1496)

Rûzî kılğıl döstlara bu dirligi

Dirlik içre şol riyâsuz birligi (I /1: 1497)

İy Hudâyâ tevfiküñ ayırmagıl

Dünya âhir dogru yoldan ırmagıl (I /1: 1498)

Ey Allah'ım, ey cömertler cömerdi, ey Yaratan, ey Padişah, ey rızıkları gönderen, bütün dostlara böyle yaşamayı nasip et, dirlik düzenlik içinde, riyasız birlik ver. Ey Allah'ım yardımını bizden esirgeme, dünya ve ahirette doğru yolda bulundur.

Üçüncü bölümün yedinci kıssası, bahçe yapmaya niyetlenen bir padişahın hikâyesini anlatır. Önceki devirlerde dünyada hükmü geçen, halkı adalet ve ihsanı ile donatmış, hükmü güçlü, ömrü uzun bir padişah varmış. Bu padişah bir büyük bahçe yapıp burada insanlara ziyafet verip doyurmak istemiş. Beylere emir vermiş ve suların aktığı bir sahrayı beğenip burada bahçe yapmaya karar vermişler. **Kırk bin** işçi toplanıp gelmiş ve **yedi** yılda duvarlarını yapıp **dört** bir yandan yollarını açmışlar. Bahçeyi yapıp çeşit çeşit meyve ağacı dikmişler. Padişah burayı çok beğenip yurt tutmuş. Bütün halkı davet edip meyvelerden yemelerini söylemiş. Bu bahçede yetişen **üç** çeşit meyvenin kimisi insanın aklını artırır, güç verir iken, kimisi yiyeni delirtir, kimisi de görülünce korku verirmiş. Bu meyvelerin özelliklerini bahçıvanlar bilirmiş, padişah onlara meyvelerin özelliklerini halka

bildirmelerini, yanlış meyve yiyen olursa bunlara ilaç verilmesini, kabul etmeyenlerin kendi haline bırakılmasını istemiş. Bahçeye gelen insanlar üç bölüğe ayrılmışlar. Kimisi iyi olanları yiyip diğerlerine el uzatmamış, sağlık ve esenlik içinde kalmışlar, kimisi kötüsünü yemem deyip iyisini yerken kötüsünü de yemiş, bunu anlayınca hemen panzehir içmiş, sağlık ve esenliğe kavuşmuş, kimisi de iyi ve kötü ne gördüyse yemiş, ilaç içmeyi de reddedip ölmüşler. Âşık Paşa, burada Bakara suresinin 286. ayetini hatırlatarak kim ne yaparsa karşılığında onu görür demektedir:

"Lehâ mâ kesebet ve Øaleyhâ me'ktesebet (Kazandığı ancak kendi yararına, işlediği kötülükler de kendi zararınadır.) Bakara 2/286"

Kıssada anlatılan bahçe bu dünyadır, bahçıvanlar ise mürşiddir, bahçedeki yemişler de iyisi ve kötüsüyle dünya işleridir, sunulan panzehir de tövbedir. Tövbe eden, hatasından dönen sıhate kavuşur. Tövbe etmeyenlere ise azap vardır. Bu konuya Büruc suresinin 10. Ayetinden (Büruc 85/10) ve Şûrâ suresinin 52. Ayetinden (Şûrâ 42/52) delil getiren Âşık Paşa, bölümü bir dua ile bitirir:

Tâ bulardan bir du'â ire meger

Kim kıla Raĥmân bize raĥmet nażar (I /1: 1602)

Ol nażardan Ĥaĥ bizi ayırmasun

Kendü kendü tal'atından ırmasun (I /1: 1603)

Sonunda bunlardan bir dilek ve davet ulaşa ve Allah bize rahmet nazarı ile baka. Hak o nazardan bizi mahrum etmesin tecelli ve cemalinden ayırmasın.

Bu kıssada öne çıkan sayılardan biri **yedi**, biri **kırk bin**, bir diğeri ise **dörttür**. Padişah, yedi yıl beklemiş yedi yıl sonra bahçeyi açmıştır. Çünkü erginlik yılı yedidir. Bahçenin duvarları yedi yılda yapılmış, meyveleri yemeye yedi kıtanın insanı gelmiştir. Bahçe için kırk bin işçi çalışmıştır ve bahçeye giden dört yol vardır.

Üçüncü bölümün sekizinci kıssası, söz güneşinin teşrifini anlatır. Sözü menzili üç makamdadır; söyleyenin gönlü, söyleyenin dili ve dinleyenin gönlü.

Söz ağızdan çıkmadan önce gönüldedir. Gönülden çıkan söz, söylendiği anda hayır ve şer dile gelir. Sözün **ikinci** durağı dildir. **Üçüncü** durağı ise işitenin gönlüdür, söz dilden çıkınca oraya konar. Söz güneş, mânâsı da Tanrı'nın ışığıdır. O güneş ağız denen doğu taraftan doğar, nefes burcuna yönelip göğe yükselir, sohbet ülkesine ışık verir. Sonra da kulak denen garp yönünden batar. Burada önemli olan kişinin kendini bilmesidir. "Nefsini bilen kendini bilir" hadisini hatırlatan Âşık Paşa, kendini bilenlerin yolunda toprak olup, yüz sürüp can vermeyi öğütler ve bölümü yine duâ ile sonlandırır:

İy Hudâvendâ Kerîmâ Kârsâz

Irma bizi ol işikden kış u yaz (I /1: 1645)

Ey Allah'ım, ey cömertler cömerti ve bütün işlerin yapıcısı! O eşikten yaz kış bizi ayırma.

Üçüncü bölümün dokuzuncu kıssası, yüce Allah'ın yokluk ülkesinden üç türlü varlık yarattığını anlatır. Fâtır suresinin "kendine zulm eder" ayetini açıklar (Fâtır 35/32).

Üç bölükdür ne ki hâlk var dünyada

Her biri bir iş-ile geldi ada (I /1: 1651)

Dünyada insanlar üç bölüktür ve bunların hepsi bir işle şöhret bulmuştur.

Bunların bir bölümü kötü huylu olup, içleri dışları zehir ve fitne doludur. Böylelerine ne kadar iyilik edersen karşılığında kötülük görürsün. **Bir başka bölüm**, derece bakımından bu gruptan üstündür. Bunlar iyilik yapana iyilik, kötülük yapana kötülükle karşılık verirler. **Üçüncü bölüm** olanlar ise herkes için rahmettir, kötü davrananlara da iyilikle karşılık verirler, böyle kişiler velîlerdir. Kişi bunlardan hangisinin yoldaşı olduğuna bakmalı, münafık hayatını tek edip mümin olmaya çalışmalıdır. Âşık Paşa, bu bölümü de bir dua ile bitirmiştir:

İy Hudâyâ raĥmet it kullaruña

Lâyık eyle 'âķıbet dîdâruña (I /1: 1694)

Ey Allah'ım! Sen kullarına rahmet edip, sonunda cemalini görmeye lâyük kıl.

Üçüncü bölümün onuncu kıssası, Allah'ın insana her bir tarafa hâkim olması için üç türlü taht verdiğini anlatır. Sad suresinin 26. ayetini hatırlatan Âşık Paşa, insanlar arasında adaletle hükmedilmesi gerektiğini söyler. Sad suresinin 26. ayetinde Davud peygamberden bahsedilir, onun adaleti gösterilir (Sad 38/26). Davud peygamberin devleti yönetirken adaleti bizzat kendisinin sağladığı, dâvâlara kendisinin baktığı söylenir. Hz. Dâvûd, Tanrı'dan aldığı görevi sadakatle yerine getirmiş, krallığına Tanrı'nın İbrâhim nesline vâdettiği genişliği kazandırmış, onun hükümrânlığı Fırat sahillerinden Kızıldeniz kıyılarına kadar yayılmıştır.

Âşık Paşa'da bu bölümde, taht ve padişaktan söz eder. Allah dünyada **üç taht** yaratmıştır. Bunlar; sultanlar, âlimler ve velilerdir.

Dünyada üç taht yaratdı ol Celîl

Kim bulara yok-durur olmağ zêfil (I /1: 1703)

O yücelik sahibi Allah dünyada üç taht yarattı, bunlar için düşmek ve zelil olmak yoktur.

Birisi sultân-durur hûkmi revân

Maḥkûm olur hûkmine cümle cihân (I /1: 1708)

Bunlardan biri, emrine bütün cihanın mahkûm olduğu buyruğu geçen sultandır.

O isterse dünyaya adaletle hükmeder, isterse haksızlıkla zulmeder, onun herşeye gücü yeter.

Biri 'ilm ehli-durur kim şer'-ile

Dîn içinde hûkm ider kıldan kıla (I /1: 1711)

Bunların biri de din içinde inceden inceye kılı kırk yararak, şeriate göre hüküm veren âlimdir.

Bunlar dinin direği olan gerçek âlimlerdir, gönülleri yıkayıp temizlerler.

Evliyâdur göñüle sayğal uran

Cism içinde nefsleriñ boynın buran (I /1: 1716)

Gönülleri parlatıp temizleyenler ve vücut içinde nefislerini hükmü altına alanlar velilerdir.

Görünen maddî ülkeye hükmeden sultanın emri gönüllere ulaşamaz. Onun adaleti ve zulmü halkadır, buyruğu emri ve fermanları da mal üstünde yazılmıştır. Dine hâkim olan ilim sahiplerinin (âlimlerin) hükmü ise herkes için geçerlidir. Bunlar din ülkesini düzenlerler. Bunların sözlerini tutmayıp, emirlerinden çıkanların ahirette yüzü kapkara olacaktır. Velilerin hükmü ise gönüllere geçer, Allah onlara gönül ülkesini verdi ve kudret dilini öğretti. Bunlara inanmayanlar Allah'ın cemalinden mahrum kalacaklardır.

Tahta oturanlarda da **üç hâl** bulunmalıdır, ancak bunlarla tahta hâkim olunur. Padişah olacak kişinin **önce** asaleti, **ikinci** olarak akli olmalıdır. **Üçüncü** olarak da kuvvetli devleti olmalıdır. Aslı nesli belli olmayana kimse bağlanıp emrini dinlemez. Akli olmazsa memleket bayındır hale gelmez. Kuvvetli devleti olmazsa bütün tebaaya söz geçiremez. Devlet başkanının asaleti, akli ve kudreti olursa onun heybeti dünyayı tutar.

Mutlak olarak dine hakem olan İslam âlimleri ise, mescit ve minberi taht edinmişler, koşum ve süsleri de ilim ve Kur'ân olmuştur. Bunlar da dini anlatmak için oturdukları tahtta **üç hünere** sahiptirler. **Birinci şart** eksiksiz bir ilimdir, **ikincisi** ilmiyle amel edip ne söylerse önce kendi yapmalıdır, **üçüncü** olarak dünyaya bağlanmamalı, hırsı bırakıp Hakk'ın verdiği şükretmelidir. Âşık Paşa burada "kanaat bitmez tükenmez bir hazinedir" hadisini hatırlatır.

Üçüncü tahta oturan veliler, onlar gönül ülkesinin padişahıdır. Burada Kehf suresinin 65. ayeti örnek verilmiştir (Kehf 18/65). Ayette Hızır (a.s)' a öğretilmiş olan ledünni ilminden bahsedilmektedir. Yûnus suresinin 62. ayetine değinen Âşık Paşa, velîlerin dünya ve ahirette korku ve kaygı duymayacaklarını anlatır (Yûnus 10/62). Çünkü velîler Allah'ın sevgili kullarıdır, Allah'ın korudukları için korku ve kaygı yoktur. Allah velîlere de üç şey bağışlamıştır. **Birincisi** tam sevgi ve bağlılıktır bulundurmaları gerekir, **ikinci** gönlü açık ve kalbi temiz olmalıdır, **üçüncüsü** Allah hulku ile ahlâklanmalıdır. Âşık Paşa burada "Yüce Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız" kelam-ı kibarını hatırlatmaktadır. A'râf suresinin 199. Ayeti (A'râf 7/199) hatırlatılmış ve yine **üç şey** üzerinde durulması gerektiği söylenmiştir: kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma. İşte bu sıfatlarla vasıflandırılmış kişi gönüllerin sultanı olur.

Bu açıklamalardan sonra Âşık Paşa, üçüncü bölümün onuncu kıssasını da bir duâ ile bitirir ve üçüncü bölüm tamamlanmış olur:

İy Hudâyâ 'Âşık'a sen kıl yarı

Kim bu hâlka bildüre bu sözleri (I /1: 1779)

Dôstlarınıñ dôstlığın artur dağı

Düşmanın dôst eyle birliğüñ hâkı (I /1: 1780)

Suçını bağışlağıl hâslaruña

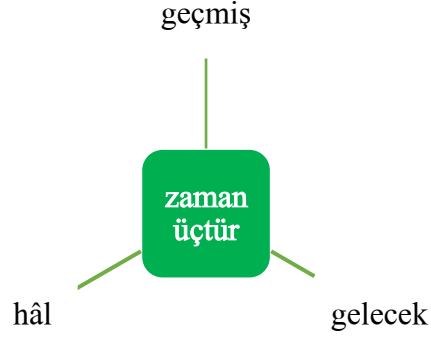
Lâyık eyle 'âkıbet dîdâruña (I /1: 1781)

Ey Allah'ım! Sen Âşık kuluna yardım et de; bu sözleri insanlara bildirsin. Sevdiklerinin dostluğunu artır; birliğin hakkı için, düşmanlarını dost eyle. Sevdiğin kimselerin suçlarını affedip, sonunda cemalini görmeye lâyık eyle.

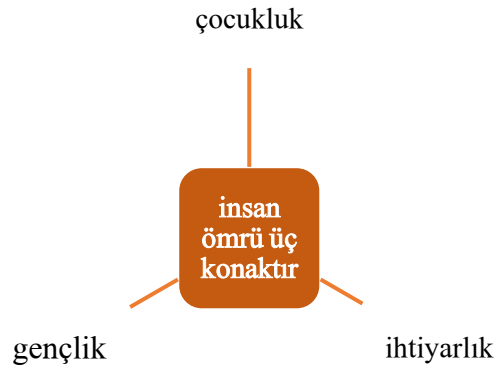

SONUÇ

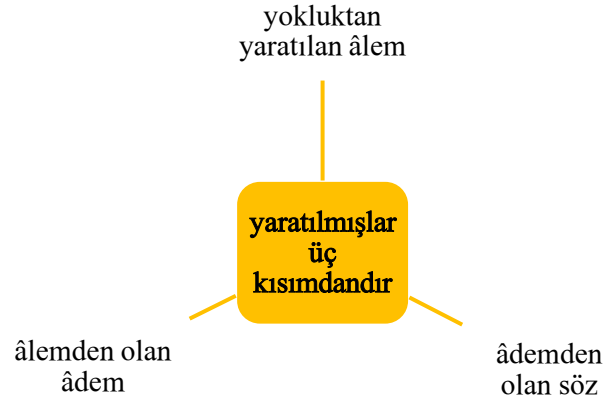
1. Kıssa

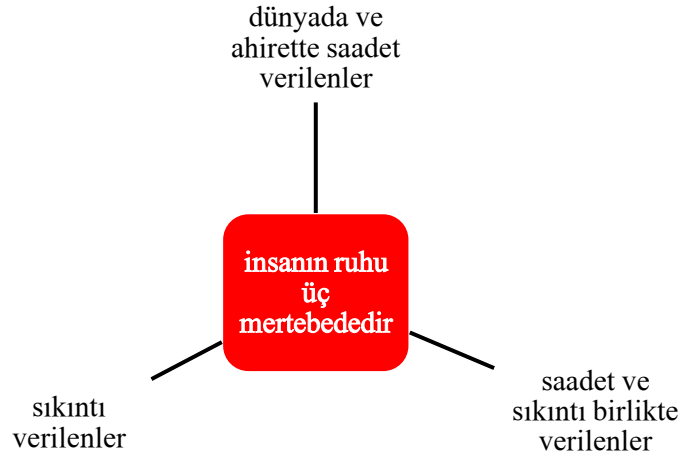
2. Kıssa

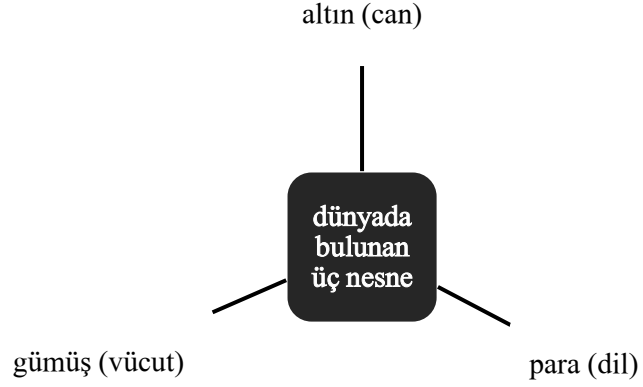
3. Kıssa

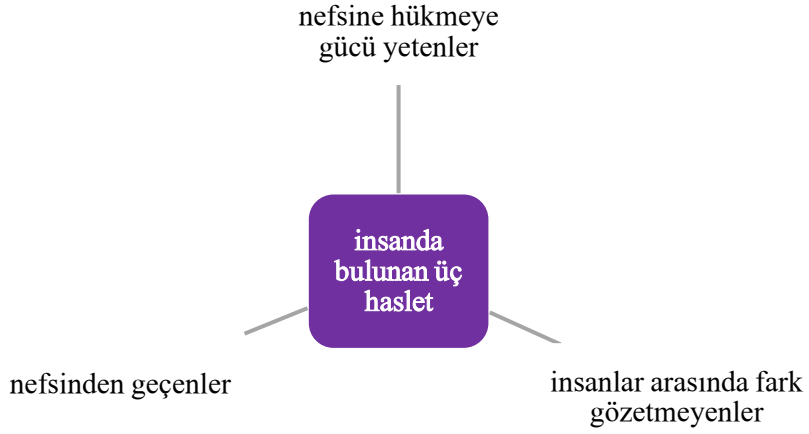
4. Kıssa

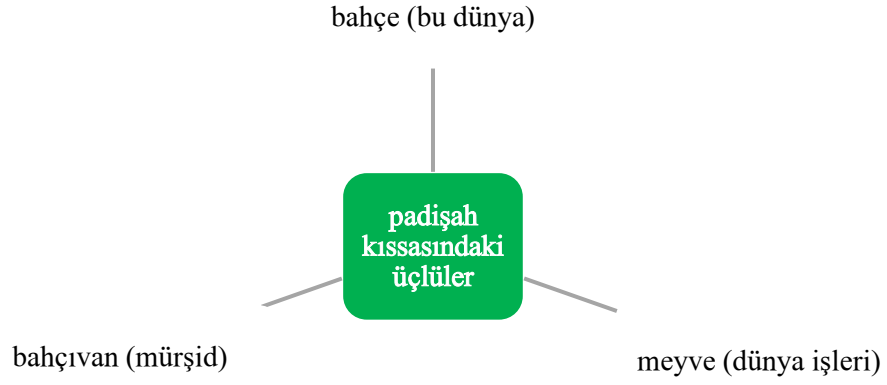
5. Kıssa

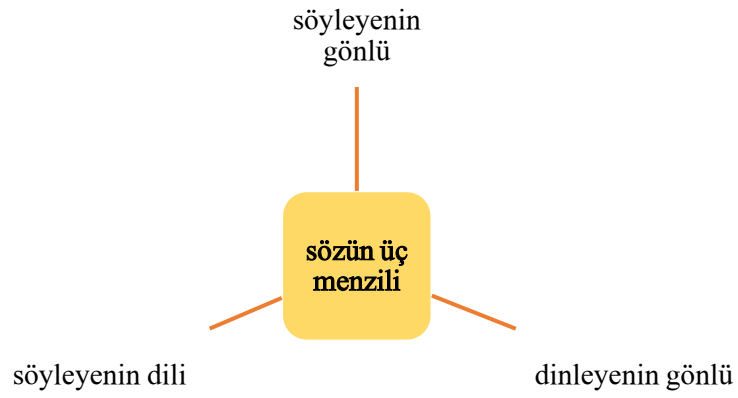
6. Kıssa

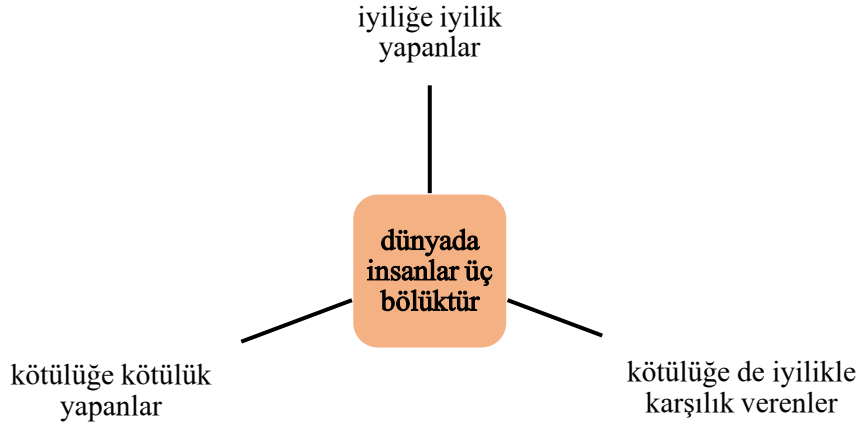
7. Kıssa

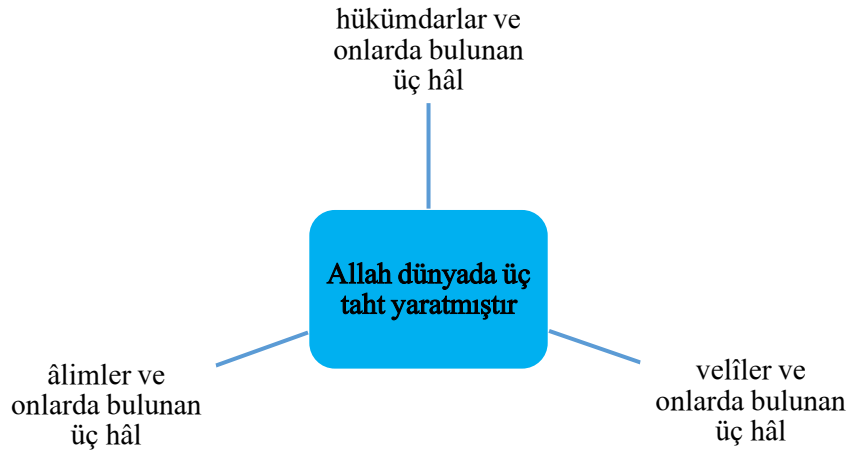
8. Kıssa

9. Kıssa

10. Kıssa

Âşık Paşa'nın Garib-nâme'de üç sayısı çerçevesinde anlattığı on kıssayı bir tablo ile özetlemeye çalıştık. Âşık Paşa, Garib-nâme'de bilhassa İbnü'l-Arabî'nin "Allah'ın evrendeki varlıkları sayıların ölçüsünde yarattığı" şeklindeki yaklaşımına benzer bir yaklaşımla mefhum ve mevcudata hikmet nazarıyla bakmış, tefekkürün neticelerini sayılarla izah etmiştir (Çelik, 2019: 90). Kıssaları anlatırken yine aynı sayıyla bağlantılı olan konuyu derinleştirmiştir. Bunu yaparken bol miktarda ayetlerden, hadis ve kelâm-ı kibardan yararlanmıştır. Âşık Paşa, bazen Kur'ân'ın bir ayetini açıklamak için kıssasını oluştururken, bazen de anlattığı kıssaları destekler nitelikte ayetlerden deliller sunmuştur. Bu konuda Mehmet Kaplan'da Âşık Paşa'nın, adeta o devrin ideoloğu olduğunu ve fikirlerini ortaya koyarken halkı ikna edici deliller ve örnekler verdiğini belirtir (Kaplan, 2009: 158).

Ayrıca Âşık Paşa, üç sayısı etrafında kıssaları oluştururken farklı sayılardan da yararlanmıştır. Üçüncü bölümdeki on kıssa içerisinde zaman zaman yer alan diğer sayılar dört, yedi, dokuz, yetmiş ve kırk bin'dir. Bu sayılar da yer aldığı kıssada anlatılanları destekler nitelikteki simgeler içerir.

Âşık Paşa'nın Garib-nâme'de ele aldığı, çalışmamızın konusunu oluşturan üç sayısının gizemli tarihi eski çağlara kadar dayanmaktadır. Annemarie Schimmel ve birçok araştırmacı sayıların ifade ettikleri anlamlar üzerine çalışmalar yapmışlar ve çeşitli eserler vermişlerdir. İçerdiği semboller ve sayıya atfedilen inanç öğeleriyle üç rakamı, insan hayatını etkileyen önemli bir sayı olmuştur. İslamiyet dininin yanında Yahudilik, Hıristiyanlık, Taoizm, Hinduizm ve Budizm gibi dinler sayılara atfettikleri inanç unsurlarıyla antik çağ filozoflarının, ilkel dinlerin ve pagan kültürünün etkisinde kalmışlardır.

Üç sayısı bağlamında çeşitli inanç sistemlerine baktığımızda zengin bir birikimle karşılaşırız. Bu noktada Annemarie Schimmel'in "Sayıların Gizemi" adlı kitabı oldukça önemli bilgiler içermektedir. Yazarın tespitlerine göre üç sayısı, birleştirici bir görev üstlenir tıpkı çocuğun erkek ve kadın olarak anne ve babayı birleştirici bir öge olması gibi. İlk gerçek olarak görülen ve geometrik bir şekil oluşturan sayı üçtür. Doğayı incelediğimizde yaratılan unsurların üçlü gruplar oluşturduğunu görürüz: su-hava-yeryüzü, katı-sıvı-gaz, mineral-bitki-hayvan, sabah-öğle-akşam, geçmiş-şimdi-gelecek, oluş-varoluş-yitiş gibi. Dinler arasında da üç sayısının önemli rolleri vardır. Sümer, Babil, Yunan, Hindistan, Japonya ve Mısır'da görülen Tanrı inancı üçlüdür. Hıristiyanlıkta teslis inancı vardır. İslam inancında ruh; kötülüğe teşvik eden, suçlayan ve huzur içindeki ruh olmak üzere üç derece şeklinde sınıflanmıştır. Eski Yunan ve Roma uygarlıklarında Tanrılara sunulan hayvan sayısı üçtür. Tevrat'ta Tanrı'nın Hz. İbrahim'den her biri üç yaşında üç hayvan istediği anlatılır. Hz. Yûnus balinanın karnında üç gün geçirmiştir. Dinsel binaların bazıları üç parçalı yapılmıştır. Yahudi ve Hıristiyan tapınakları böyledir. (Schimmel, 2000: 69-97). Bunun gibi üç sayısı etrafında oluşturulmuş daha birçok inanç ve davranış kalıpları vardır.

Çeşitli toplumlar ve dinlerce bu kadar çok inanç unsuru yüklenmiş olan üç sayısı Âşık Paşa'da tasavvufî ve İslamî bir inançla yoğrulmuştur. Âşık Paşa, eserinde üç sayısını ele alırken İslamî inanç sistemiyle ve Kur'ân doğrultusunda anlatisini oluşturmuş, eserini okuyanların kendini gerçekleştirmesinin ve doğru insan olmasının

yollarını göstermiştir. Bütün bu yönleriyle ve içerdiği önemli dinî ve tasavvufî kıssalar, verdiği öğütlerle Garib-nâme tüm sayılar bağlamında dikkatle incelenmesi ve üzerinde önemle durulması gereken bir eserdir.

KAYNAKLAR

- Altunay, Erhan (2017), *Sayıların Sembolizmi* <http://www.hermetics.org/Sayilar.html>.
- Bayat, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi*, 1. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayram, Selahattin (2019). *Tarihten Günümüze Üçün Sembolizmi: İnsan Düşünce ve Eylemlerinin Üçle İlişkisi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 12, S. 65, s.1315-1325)
- Bozkurt, Kenan; Bozkurt, Hacer (2012). *Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi*, Batman University Journal of Life Sciences, Volume 1, Number 1.
- Çelik, Aysun (2019). *Sayı Sembolizmi Bağlamında "Garib-Nâme"*, Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi, S. 24, s.67-92.
- Doruk, Mehmet (2013 / 1). *Âşık Paşa'nın Garib-nâme'de Kur'ân Âyetlerine Yaklaşımı*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XV, Sayı: 27.
- Durbilmez, Bayram (2011). *Batı Trakya Halk Kültüründe Mitolojik Sayılar*, ZfWT Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, Vol 3, No 1.
- Ergin, Muharrem (2011). *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Güler, Kadir; Tinguoğlu, Zafer (2019). *Ahmed Yesevî'den Âşık Paşa'ya On Sayısı*, Turkish Studies Language and Literature, Volume 14 Issue 4, p. 1853-1877.
- Hazar, Mehmet; Şenöğül, Mehmet (2012). *Türk Kültüründe Sıfırdan Dokuza Kadar Sayı Adları Ve Matematik Değerleri*, BAL-TAM Türklük Bilgisi 17, s. 141-158, Prizen.
- Kaplan, Mehmet (2009). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I (Âşık Paşa ve Birlik Fikri)*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Keleş, Reyhan (2019). *Ahmed Yesevî'nin Hikmetlerinde Sayı Sembolizmi*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 23, s. 561-586, İstanbul.
- Schimmel, Annemarie (2000). *Sayıların Gizemi*, Kabcacı Yayınları, İstanbul.
- Tan, Nail (2015). *Bir Atasözü Derlemesi Daha: "Ya Üçle Ya Boşla"*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C. CVIII, S. 762, s. 91-94.
- Yavuz, Kemal (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme I /1*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 764 / 1, İstanbul.

